

VARLIK VE ZAMAN BAĞLAMINDA İKİ HİKÂYENİN MUKAYESESİ: “ON İKİYE BİR VAR”(Haldun TANER) ve “İNSANLAR VE SAATLER”(Bahaeddin ÖZKİŞİ)

Ahmet Faruk GÜLER

ÖZET

Haldun Taner ve Bahaeddin Özkişi, Türk hikâyeciliğinin iki önemli yazarıdır. Onlar, hikâye alanında kendi tarzları ve hayat felsefeleriyle diğerlerinden farklı bir karaktere sahiplerdir. Hikâye alanında önemli eserler vermiş bu iki yazarın “On İkiye Bir Var” ve “İnsanlar ve Saatler” başlıklı hikâyelerinde, birbirlerinden farklılıkları ve birbirlerine olan benzerlikleri makalede varlık ve zaman açısından karşılaştırmalı edebiyat çerçevesinde açıklanacaktır.

Anahtar sözcükler:Haldun Taner, Bahaeddin Özkişi, hikâye, varlık, zaman

ABSTRACT

Haldun Taner and Bahaeddin Özkişi are two important writers of the Turkish story writing. They have their own special style in story writing and philosophy of life that distinguished them from others. In these two writers' stories, who have given important works in the sort of story, titled “On İkiye Bir Var” and “İnsanlar ve Saatler” there are similarities and differences which will be explained in terms of existence and time in the aspect of the comparative literature.

Key words: Haldun Taner, Bahaeddin Özkişi, story, existence, time

1.Giriş

İnsanoğlu kendi benliğinin farkına vardığı andan itibaren varlığını sorgulamaya başlar. Felsefe biliminin temel sorularından olan varlığı açıklayabilmek için yüzlerce yıl boyunca felsefeciler çabalamışlardır. Zaman kavramı pek üzerinde düşünülmeyen, sorgulanmayan bir kavram olsa da, işin içine girildiğinde görünen anlamından ziyade bir varoluş problemi olduğu hakikati ortaya çıkar. Heidegger, “Varlık ve Zaman” adlı eserinde varlığın anlamını ancak onun zamansallığıyla açıklanabilir olduğunu söylemektedir. Nitekim *“Heidegger, geliştirdiği temel ontolojisinde ‘Varlık ve zaman’ birlikte anlaşılmalıdır. Hatta ‘varlık zamandır.’*”(Çüçen, 2000: 80) yargısı hâkimdir. Gerek Haldun Taner gerekse Bahaeddin Özkişi dünya görüşleri ve hikâye alanındaki kendilerine has üsluplarıyla Türk hikâyeciliği içerisinde birbirlerinden ayrılan önemli iki isim. Hikâye türünde önemli eserler vermiş bu iki yazarın “On İkiye Bir Var”(Haldun Taner) ve “İnsanlar ve Saatler”(Bahaeddin Özkişi) başlıklı hikâyelerinde varlık ve zaman kavramı etrafında benzerlikler ve farklılıklarını mukayeseli edebiyat çerçevesinde değerlendirmek suretiyle gözler önüne sermek istedik.

“Varlığı, evreni ve insanı anlamak için, zamanı anlamak ve kavramak zorunlu olduğu kadar zamanı anlamak için de varlığı anlamak gerekmektedir.” (Çüçen, 2000: 80) Her iki hikâyede de kahraman-varlık kendisini sorgulamaktadır. Bu sorgulayışın çıkış noktası ve varlığın ele alınış şekli zaman kavramıyla gerçekleşmektedir. Çalışmamızda Heidegger’in “Varlık ve Zaman” adlı eseri çıkış noktamız olacaktır.

2.Gelişme

Bahaeddin Özkişi'nin “İnsanlar ve Saatler” adlı öyküsünde, emekliliği yaklaştırmış Nuri Bey isimli kahraman, eserin merkezinde yer almaktadır. Nuri Bey,

tüm yaşamı boyunca zamana hükmettiğini düşünerek hareket eden ve artık yaşlanıp emekli olma aşamasında zamanın hükmü altında olduğunu kavrayan bir şahsiyettir. “Nuri Bey, tekrar saatine döndü. Bu on yedi yıllık ahbabına şöyle bir alıcı gözüyle baktı. Bu bir makine diye düşündü. On yedi yıldır ben kurduğum için işledi. Zamanı göstermesi için, ona ben hayat verdim. O halde; ben efendisiyim. O da benim kölem.” (Özkışı, 1990: 36) Zamana hükmeden, onun efendisi konumunda olduğuna inanan birey için zaman aynı olayın tekrarlar bütününden öte bir şey değildir ve elindeki zamanı ölçmeye yarayan araç, sahibinin emrinde bu tekrarlar bütününden şahitliğinden öte bir görev yapmamaktadır.

Zaman kavramına kahramanın yüklediği anlam, ilk başta varlığın sorgulanmasından ziyade olayların akış sırasının belirlenmesi noktasındadır. “Saat dediğimiz mekanizmalar zamanı ölçmezler mi? Kuşkusuz saatleri bir şey ölçmek için kullanırsınız. Ne var ki bu ölçtüğümüz şey, o görünmeyen ‘zaman’ değil de alabildiğine somut, elle tutulabilir bir şeydir.” (Elias, 2000: 13) Saatler, doğadaki nesnelere hareketlerini sıralamak amacıyla soyut olan bir kavramın somutlaştırılmasından başka bir şey değildir. Her şeyi somutlaştırma sevdasına sahip insanoğlu zamanı da ölçülebilir kılarak saatleri oluşturmuştur.

Haldun Taner’in “On İkiye Bir Var” adlı hikâyesinde yazar, ilk olarak varlığının gerçekliğini 9 yaşında kavrayan kahramanı, saatleri bakmadan bilmesiyle birlikte eserin dünyasında görünür kılar. “Başım dönüyor, kulaklarım uğulduyordu. İçimi, tarifsiz bir korku kapladı. O güne kadar benden gizli içimde işlemiş durmuş bir saatin tik taklarını, ilk defa o anda duyar gibi oluyordum.” (Taner, 1999: 10) Yaşadığı zamanı, saniyesine kadar özümseyen anlatıcı yaşlılarının arasında da farklılaşmaktadır. Çünkü o, artık farkındalık çizgisinin öteki tarafındadır.

Farkındalığa ulaşmak için insan düşüşü yaşamalıdır. Hz. Adem’in, insan olduğunun farkına varabilmesi için dünyaya düşüşünün gerçekleşmesi gerekmektedir. O sebeptendir ki dünyada yaşayan her insan kendi içindeki Adem’in farkına varabilmesi için bu düşüşü yaşamak zorundadır. Eserin dünyasında da kahramanlarımızın farkındalığa vardıkları an aynı zamanda düşüşü yaşadıkları andır. Fakat her iki hikâyede kahramanlar farklı tepkiler verirler.

“İnsanlar ve Saatler”de Nuri Bey, saate hükmedemediğinin bilincine vararak düşüş sürecine başlarken; “On İkiye Bir Var” da kahraman bu durumdan başlarda memnun olduğu halde ilerleyen süreçte rahatsızlık duymaya başlayacaktır.

Kahramanın tekâmülünü gerçekleştirebilmesi için düşüşü yaşaması zorunludur. Bu düşüş sürecinde başarılı yahut başarısız olması kendi gölgesiyle olan mücadelesinde galip veya mağlup olmasıyla doğru orantılıdır. Nuri Bey, zamana hükmedemeyip onun hükmü altında olduğu gerçeğini görmek istemez ve kabullenemez. Zamanı, parmaklarının ucunda sanır. “Saat bir başka tarzda ağırlaşmıştı sanki. Kolundan çıkardı, kurma yerini geri çekti ve hiddetle çevirdi. Akrep yelkovan delice bir hızla, bir solukta 19.15’i gösterdiler. Kendini beğenen bir ışıkla yandı gözleri. İşte saat 19.15’di. 19.15 olmasını istemişti, 19.15 olsun demişti ve olmuştu işte.”(Özkışı, 1990: 36-37) Oysa “On İkiye Bir Var” da kahraman bu durumdan ilk başlarda memnundur. Öyle ki “Saate bakmadan saati bilişim, mektep arkadaşlarım arasında duyuldu. Saatli olanlar saatlerini benimle düzeltiyor, olmayanlar dersin bitmesine kaç dakika kaldığını benden soruyorlardı.”(Taner, 1999: 10) Arkadaşları arasında böylesi öne çıkma ona memnuniyet verir. Fakat büyüdükçe bu durumdan rahatsızlık duymaya başlar ve normal insanlar gibi olma gayreti içerisine girer. Zaman kavramını silmeye çalışır. “İnsanlar ve Saatler”de de

Nuri Bey zamana hükmetme gayreti içerisinde onu yok etmeye çalışır ama bunu başaramayacağını anladığı an vazgeçer.

“On İkiye Bir Var” da kahraman, içindeki saatten şikâyetçidir, çünkü yaşamın farkına varan insan onun içinde yer alan bin bir zorluğun yanı sıra yaşanan onlarca olumsuz olaydan rahatsız olmaktadır. Diğer insanlar gibi sıradan bir yaşamın özlemini duymaya başlar ve hatta onlar gibi olmak için çok çabalar. Öyle ki zamanın ipini elinden bıraktığını düşündüğü bir an : “*Bugünün tarihini defterine kaydet. Bugün senin normal insanlar sırasına girdiğin mutlu ve tarihi gündür.*” (Taner, 1999: 13) der. Oysa öyle olmamış ve yoluna devam etmiştir. Artık zaman tamamen bir ritim, bir tempo olma şekline doğru bir değişim gösterir. Batılı düşüncenin sistematikliği ve düzenliliği zaman düşüncesinin eşit aralıklarla düzenlenmiş sapmaz tavrıyla karşımıza çıkar. Kahraman, artık her şeyde düzen aramaktadır ve bu düzen isteğinden de müthiş rahatsızlık duyar. Çünkü Doğu medeniyeti ile Batı medeniyeti arasındadır. Batının akılcı mantığının karşısında Doğunun kalbi yapısı arasında kalmışlık kendiliğinden düzensizliği getirmektedir. Nitekim kahraman doğu toplumunda batıya ayak uydurmaya çalışmakta olan bir saat izlenimi vermektedir ve aradadır.

“*Sokakta yürürken adımlarımı bile bu tempoya göre atıyorum. Ne daha hızlı ne daha yavaş... Sokağa biriyle çıkmak istemeyişim bundan. Nişanlımdan, sırf bu tempo uyumsuzluğu yüzünden ayrıldım. Adımları kusurlu idi. İki buçuk, iki buçuk. Bu durumda bir insanın ruh temposu benimle nasıl uyuşur?*” (Taner, 1999: 14) Değişmeyen kurallar zincirinde anlatıcının yaşamı düzen ile düzensizlik arasındaki çatışmanın merkezi noktasında yer alır.

Anı yaşama gayesi içindeki bir insan için tek bir boşluk dahi kaybedilmiş birer cennettir. Varlığının gerçekliğini bu dünyada arayan insanoğlu cennetini bulduğunu sandığı anda kaybedecektir. Batının bu düzen fikri müziğinden bilime, sanata kadar onun her sahasında hâkimdir. Çünkü tüm yaşam felsefelerinin temelinde aklın yol göstericiliği vardır ve her şey bir düzen etrafında şekillenmektedir. “*Batı müziğini neden seviyorum. Her bestenin altında bir metronomik tağı sezdiğim için.*” (Taner, 1999: 14) Doğunun mistik, gizemci mantığıyla karmaşık ve dağınık yapısı ona uygun değildir.

Yazar için zaman ve zamandan hareketle düzen fikri varlık kavramı etrafında geçmişin sorgulanmasına yönelir. Sembolik anlamda Topkapı Müzesine yapılan bir gezi anlatıcının geçmişe bakışını ve bir anlamda batılı düşünce dünyasıyla maziyi mukayese edişidir. “*Topkapı Müzesine her gidişimde saatler bölümüne uğramadan edemem. Ama her seferinde boğulur gibi olup hemen kendimi dışarı atarım.*” (Taner, 1999: 14) Bu maziden, maziyle yüzleşmekten kaçıştır. Çünkü mazi geçmişte, geçmiş ise Topkapı Müzesinde donup kalmıştır. Durmuş bir saat olarak işlevini tamamlamış bir medeniyet gibi tarihteki yerini almıştır. Doğu ile Batı arasında kalmış olan Türk insanı kendisi olmaktan çıkmış, kendisine yabancılaşma süreci içerisinde kıvranıp durmaktadır. Arada kalmışlık düzensizliğin en bariz ifadesidir. “*Durmuş saatlerin bir meziyeti hiç değilse günde iki defa doğru saati göstermesidir. Ayarsız saat bunu bile beceremez.*” (Taner, 1999: 15) Varoluş gerçeğimizi kaybettiğimiz anda ne Doğu ne de Batı, ikisi arasında adeta ârâfda yaşamaya mahkûm edilmişizdir.

Yazar, saatlerden hareketle düzenin eleştirisini de yapar. “*Zemberek saatin değil hayatın da özü, temeli. Bir bakıma, hepimiz kurulu birer saat değil miyiz? Yaşama bir kurulma ve çözülme, bir dolma ve boşalmadan başka ne? Yaşlılıkta ölen,*

kurgusu biten; gençlikte ölen, zembereği bozulan... Eğitim, kültür bile az çok bir kurgu mekanizmasına benzetilemez mi? Kurarlar bizi, kurulduğumuz gibi konuşur hareket ederiz. Kimi hâlâ alaturka saat ayarı üzerine işler.” (Taner, 1999: 15) Düzenin eleştirisinde geçmişe takılı kalan veyahut geçmişte saati duran insanların çokluğundan bahsedilir ve zamanın akıcı olma vasfından hareketle ilerlemeci bir yapıda olunması gerektiği fikri okura sezdirilir. “*Memleket saat yahut standart ayarından ileri gidecek olursa kanun denilen muvakkitbaşı tutar bizi geri alır. Daha kafası kızarsa büsbütün durdurur. Geri kalacak olursak... ileri alır diyecektim ama, geri kalana pek aldırılmaz. Yurdumuz, Yenicami duvarındaki ezani saat ayarı ile işleyen nice alaturka saatlerle dolu.”*(Taner, 1999: 15) İroni dolu bir üslupla ülke yönetimini eleştiren yazar, geçmişin karşısında ama gelecek için batıya dönük üslubunu açıkça ifade eder.

*“Dört taraftı ayna kaplı bir salon nasıl mekânı sonsuzlaştırır gibi olursa, insanı dört yandan saran saatin tik takları da zamanı adeta dondurup şuurlaştırıyor. Parmaklarımız arasından ince bir su gibi uçup giden zamanı ancak böylece iki elimizle kavrar gibi oluyor”*uz. (Taner, 1999: 19) Her şey ama her şey yaşama doymak, onu doyasıya yaşamak arzudur. Bunu fark etmeye başladığı andan itibaren anlatıcı kendisini üç aşamalı bir süreç içerisinde değerlendirirken, nihayetinde ölümle burun buruna geleceğinin farkındadır. Zamanın sona erdiği, tik takların bir önem arz etmediği, yani zamansızlığa doğru anlatıcı yola çıkar. Onun için zaman sona ermiştir doğal olarak varlığı da son bulmuştur. Zamanın sonsuzluğu içinde sonlu bir süre yer alabilen anlatıcı, doğumla ölüm arasındaki aralığı bu sonsuzluk içinde yaşamış ve varlığını kaybetmiştir. Diğer tüm insanlar için bu sonsuzlukta, bireyin ana rahmine düşüşü ile son nefesini veriş arasındaki süreci an be an hissetmek istemiş ve nihayetinde bireysel saati sona ermiştir.

Bahaeddin Özkışı'nın ‘İnsanlar ve Saatler’ adlı hikâyesinde zamanı bir makine olarak düşünen hikâyenin kahramanı Nuri Bey saatlerin birer araç olduğunun yeni yeni farkına varmaktadır. Efendi-köle ilişkisi bağlamında yıllar yılı ona hükmettiğini sanan anlatıcı için farkındalık emekliliği düşündüğü sıralarda başlar. Acaba, diye duraksar. “Kendisini ‘ardardalığın’ görünürdeki bir dizinden başka bir şey olmadığı şeklindeki değerlendirmeye yönlendiren kişi, geçmiş ve geleceğin tamamen subjektif süreçler olup, gerçekte objektif bir varlıklarının olmadığını anlar. Herhangi bir şeyin objektif olarak gerçekte var olup olmadığı sorusu varlığını korumasına rağmen ‘gerçek’, yegâne referans olarak sadece varoluşsal ânımızı tanır.” (Küçük, 2002: 228) Varoluşunun gerçeği olarak zamanı değerlendirmekten ziyade zamanın sembolik ifadesi olan saatlere takılmış olan kahraman asıl gerçeği görememektedir. Bir sis perdesi arkasında yaşamının getirdiği körlükle yaşamını sürdürürken bir anlık bu perdeyi aralaması onda ruhi değişim sürecini başlatır. “*Birden bir panik hissiyle saati masa üzerine bıraktı. Saniye ibresi, duygusuz, olanlardan habersiz, bilinmemiş bir zamanda, geçmiş veya gelecek olduğunu düşünmeden çalışıyordu.*” (Özkışı, 1990: 37)

“Varoluşsal anlarında ne zaman kendi ölümünün kaygısı ve beklentisini duyarsa kendi varlığının ve yaşamının farkına varır.” (Çüçen, 2000: 86) Zaman kavramının sonsuzluğunu ve kendisinin o sonsuzluk içerisinde çok küçük kaldığının farkına varışla birlikte, hayata yeni baştan başlar. Onun için uyanış aynı zamanda doğumdur. Kol saatiyle oynadığı bu oyunda geçmişe ve geleceğe gideceğini düşünen Nuri Bey için alışkanlıklar esastır. Mazinin o mutlu, huzurlu günlerine zamanı ters çevirerek ulaşacağını düşünen kahraman için bunun yanlı olduğu

hükmedenin kendisi olmadığını anladığı anda başlar. Hep maziyi gösteren bir saat geçen zamanı elinden kaçıracaktır. Nitekim Nuri Bey için de öyle olmuştur.

“Nuri Bey anlatılması güç bir korkuyla, içinde bulunduğu ânı kaybettiğini gördü. Artık bölümlere ayrılmıyordu zaman. Bir hareket noktasından yoksundu (...) Başsız ve sonsuz bir boşlukta ve içinde bulunduğu andan yoksundu.” (Özkişi, 1990: 37) Sadece varlığıyla baş başa kalan birey varoluş gerçekliğinin farkına varır. Doğu insanının İslam çerçevesinde ele aldığı varoluş düşüncesi ile Batı insanın bunu ele alışını farklıdır. Nitekim anlatıcının “Sınırları çiğnememeliydi insan.” (Özkişi, 1990: 37) sözü hikâyenin en can alıcı noktasıdır. Bu cümlemin arka planında sorgulamayan bir inancın etkisi sezilmektedir. İslam, idraki aşan noktalarda teslimiyete çağırır. Teslim olmayan birey yanlış noktalarda çıkışı bulabilir. Çünkü kendi idraki yetersizdir. Materyalist düşünce ise teslim olmamayı öğütler ve sürekli sorgular. Sınır ihlali yapmış olmanın mutsuz farkındalığında az önceki sıkıntılı da olsa kendince güvenli zaman anlayışına özlem duyar. Bu noktadan sonra artık her şey eskisi gibi olmayacaktır ama bu farkındalık onu sarsmıştır. ‘Carpe diem’ olarak ifade edilen ‘ânı yaşa’ mantığı ile İslam’ın öteki âlem için çalışan insanının düşünce farklılığı karşı karşıya gelir. Akıl için zaman korku vericidir, çünkü bir muamma olarak karşısında durmaktadır. Kalp için zaman sorgulanmadan kabullenilmesi gereken bir mefhumdur.

Eserin sonunda Nuri Bey “bu olaydan sonra, saatine korkulu bir titizlik gösterir oldu.” (Özkişi, 1990: 37) Artık ruhi uyanışı neticesinde varlığının bilincine kolundaki saatten hareketle zaman kavramıyla ulaşmıştır. “Geçici olan varlık tüm zamanları kendi varoluşsal zamansallığında birleştirir ve zamansallığı kendi ontolojik yapısının temelinde görür.” (Çüçen, 2000: 86) Nuri Bey de saniyenin söz dinlemez hareketinde varlığını keşfetmiş böylece ruhsal sıçramayı gerçekleştirmiştir. Haldun Taner’in “On İkiye Bir Var” adlı hikâyesindeki kahraman da tüm zamanları varlığının içerisinde fark etmiş ve onun sürekliliğinden rahatsızlık duyarak kendisine çıkış yolları aramıştır.

3.Sonuç

Mukayeseli edebiyat çerçevesinde incelemeye çalıştığımız Haldun Taner’in “On İkiye Bir Var” ve Bahaeddin Özkişi’nin “İnsanlar ve Saatler” adlı hikayelerinin zaman kavramı üzerine inşa edildiğini ve her iki hikayede de varoluş problemi üzerinde yoğunlaşıldığını görmekteyiz. Her iki eserde yer alan varlık-zaman ilişkisi, bireysel varoluş problemi haricinde toplumsal anlamda varoluş probleminin de sorgulanması noktasında dikkat çekicidir. Heidegger’in ‘Varlık ve Zaman’ düşünce sistemiyle benzerlik taşıyan bu hikayeler, varoluş problematliğini zaman mefhumu çerçevesinde ele almaları bakımından önemlidir.

“İnsanlar ve Saatler”de kahraman emekliliği yaklaşan birisidir ve donuk bir zaman diliminde karşımıza çıkar. Zihninden geçenleri anlatıcı vasıtasıyla görebildiğimiz kahramanın zamanı kendi varoluşunun temel dayanağı olarak görmesi ve içsel huzursuzluğu yaşaması, sonrasında ise teslimiyetçi yapıyla fazlaca sorgulamadan hayatının akışına devam edişine şahit oluruz. “On İkiye Bir Var”da ise kahramanın 9 yaşında varlığının farkına varmasıyla başlayan zamansal sürecin, bir varlık-yokluk ve Doğu-Batı çatışmasının düzenin eleştirisi bağlamında ele alındığını görmekteyiz. Bahaeddin Özkişi, eserinde zamana hükmedemeyeceğinin bilincine varan kahramanın yaratıcıya olan teslimiyetini; Haldun Taner ise materyalist felsefe içerisinde Tanrıyı, zamanı silerek yok edeceğini düşünen bireyin içsel huzursuzluğunu kahramanların şahsında dile getirmektedir.

KAYNAKÇA

- ÇÜÇEN, A.Kadir, **Heidegger’de Varlık ve Zaman**, ASA Kitabevi, Bursa. 2000.
ELİAS, Norbert, **Zaman Üzerine**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. 2000.
KÜÇÜK, Osman Nuri, “Zaman Düşüncesinin Tasavvufi Açılımı” **tasavvuf dergisi**, S.9, s.221-238, Ankara. 2002.
ÖZKİŞİ, Bahaeddin, **Göç Zamanı**, Ötüken Yayınları, İstanbul. 1999.
TANER, Haldun, **Bütün Hikâyeleri-3 On İkiye Bir Var/Sancho’nun Sabah Yürüyüşü/Gülerek Ölmek**, Bilgi Yayınevi, Ankara. 1990.
BAYRAK, Özcan, **Haldun Taner’in Hikâyeleri ve Hikâyeciliği Üzerine Bir İnceleme** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniv. Fen-Edebiyat Fak., Elazığ, 2002.